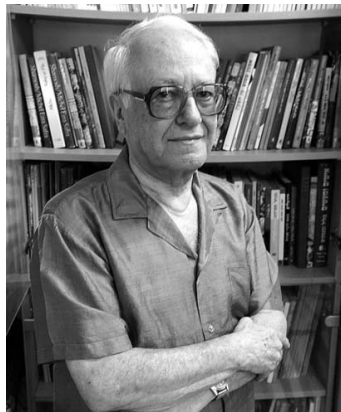

רשימות מזיכרון הולך ונעלם

עשרות, אם לא מאות, סופרים ומשוררים מכל רחבי העולם הגיעו אל ביתי הקיבוצי מאז הוכרתי כסופר ועד היום. ברובם הגדול נשלחו אליי מהמחלקה לקשרי תרבות ומדע (קשת"ום) במשרד החוץ. אחדים הגיעו אליי ישירות, דרך חברים סופרים או בעקבות מפגשים שלי איתם בארצות מוצאם. הגיעו בעיקר דוברי אנגלית וצרפתית, אבל קיבלתי ברצון גם משלחות או בודדים מסין, רוסיה, קירגיזיה, בולגריה, דרום - אפריקה ועוד. חבל מאוד שלא עלה על דעתי בעוד מועד לפתוח מחברת, לרשום את שמותיהם ולהחתימם. כשעלה הרעיון על דעתי, כבר היה חבל להחמיץ את כל אלה שעברו בביתי עד אז. הגיעו אליי קבוצות גדולות של דוברי ספרדית עם מתורגמנים קבועים שהפכו לידידי. אריה קומיי אחד מהם. הזרם היה גדול בעיקר בתקופות שנפלו עלינו קטיושות והילדים ישנו במיקלטים. השילוב של ישוב ספר מותקף ושל סופר חבר ומייסד קיבוץ, שהביע דעות פוליטיות וחברתיות נחרצות במדיה הפך אותי לכתובת קבועה ומועדפת לסופרים ועיתונאים שנהרו לארץ. הוסיפו לכך כמה עובדות פיקנטיות, כגון, שמונה שנות רעיית צאן בגליל, וכגון, בזוקה מתחת למיטה במשך שנים כאיש צוות אנטי-טנקי, ותבינו מה הגיע הן את משרד החוץ שלנו והן את האורחים עצמם לבקש פגישות איתי. הפגישות ארכו לפעמים שעות. רובן נעשו בביתי הפרטי, הצפוף, כשסופרים נכבדים, שניים מהם פרסי נובל, יושבים על השטיח על הרצפה מאין מקום. השיחות היו רב לשוניות, רב תרבותיות, והוסיפו לי הרבה חוכמה וידע, בנוסף על ההנאה לפגוש אנשים מעולמות רחוקים.

אמנון שמוש

צ'ינגיז אייטמטוב

אינני יודע אם כדאי להפליג בפרטים. אזכיר רק כמה ביקורים בולטים, לטעמי. אתחיל מביקור שהוחמץ בגלל מטח קטיושות. ביקורה של השחקנית אנוק אמה. אהבתי את סרטיה ואת סיפור חייה, שאותו רציתי לשמוע מפיה. ביקרו אצלי ארבעה סופרים סיניים. כל אחד הגיש לי את ספרו האחרון בסינית רהוטה. שמחתי למצוא בקרית-שמונה אישה סינית

שנישאה ליהודי והעברתי לה את הספרים באמצעות בעלה. ביקור מעשיר היה של הסופר הקירגיזי הרוסי, אייטמטוב, שאת ספריו המתורגמים לעברית קראתי בשקיקה. למזלי התלוותה אליו אשתו, ממוצא מונגולי, שדיברה אנגלית טובה ורשמה בסטנוגרמה את השיחה הארוכה בינינו. מבולגריה הגיע סופר חביב, חייטוב שמו, ולא האמין מה משמעות שמו בעברית. מדרום-אפריקה הגיע זוכה פרס נובל, קוטזי. מהולנד הגיע מאליש, והביא לי את ספרו *שתי נשים* שתורגם לעברית. ממדריד הגיע סופר, צאצא של אנוסים, שאירח אותי ואת אשתי בביתו. פרטי הארוחה המלכותית זכורים לי ולאשתי היטב, אבל שמו נשכח ממני. כל השמות שפרחו מזיכרוני נמצאים בארכיון שלי. גם סופרים אחדים מדרום-אמריקה החזירו לי אירוח קולינרי מרנין בהגיעי לארצם. השיחות היו מעניינות, בעיקר עם סופרים שחיו בארצם בפריפריה והתעניינו בחיי הכפר והקיבוץ של סופר ישראל, שכותב בשפה מוזרה. בכמה ארצות בעולם מדברים עברית? שאל אותי אחד מהם ונשאר בפה פעור. הקבוצות הססגוניות, הרעשניות והעליזות ביותר היו דוברי הספרדית מאמריקה הדרומית והמרכזית. מהם למדתי את המושג "סוליטריו - סולידריו". בו השתמשתי בכמה ממאמריי. הוא התאים לי. "סוליטריו" פירושו בודד. "סולידריו" רגיש ודואג לחברה. הצירוף בין השניים, הקיים גם בצרפתית מגדיר את הסופר שהם מצאו כי ואני מצאתי במרביתם, של מי שאינו סופר מגויס פוליטית ואידאולוגית, אבל גם לא יושב במגדל השן ומתעלם ממה שקורה סביבו. בעיניהם, עצם חיי בקיבוץ, מגדיר אותי ככזה.

מפגשים נוספים עם סופרים ומשוררים מעניינים הזדמנו לי במסעותיי בעולם. רוב המסעות לא היו בענייני ספרות דווקא, אך נשתבצו בהם פגישות חשובות עם סופרים. היו גם מסעות ספרותיים מובהקים, כגון, אותו מסע באוניה, שעליה ארבע-מאות סופרים מארצות אירופה והים התיכון, שהפליגה מאתונה אל נמלי הים האגאי והים השחור, סביב סביב. כתבתי על המסע הזה בעיתונות.

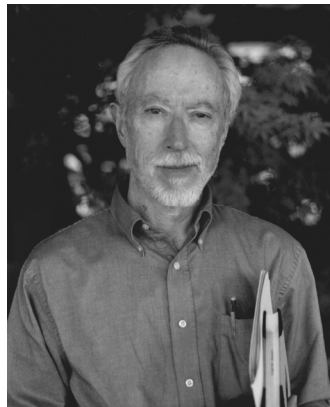
נסעתי בעקבות ספריי המתורגמים, במימון המוציאים-לאור לפריס, למקסיקו-סיטי, לקהיר ולארצות הברית. בכל המקומות האלה הגיעו סופרים מקומיים, בחלקם הגדול יהודים, לערבי הקריאה של ספריי המתורגמים, אף זימנו אותי לפגישות אישיות למחרת במסעדה או בביתם. אירוע מרשים במיוחד היה בפריס, באולם המלון המפואר "ג'ורג' החמישי" בלב העיר, בו התקיים מעין "שבוע הספר". הוצבו דוכנים לכל סופרי צרפת ולכל מי שספריהם תורגמו לצרפתית באותה השנה, ותורים ארוכים של מבקשי חתימות מילאו את האולם. בין חתימה לחתימה פגשתי את מיטב סופרי צרפת בני דורי, מהם כמה יהודים ויהודיות מפורסמים. חוויה מיוחדת היתה לי באותו שבוע כאשר יצאתי עם אשתי מהמלון "טריאנון ריב-גוש" ובמרחק כמאה מטר מהמלון ראיתי בחלון ראוה של חנות ספרים את ספרי המתורגם "מישל עזרא ספרא ובניו".

ארחיב מעט את הדיבור על התרגום לצרפתית, שזכה בפרס "ויצ"ו צרפת לספרות" (פרס שאירח אותי בפריס לעשרה ימים), ועל פריס בכלל, שהיתה חלום ילדות שהתגשם והעשיר את חיי הספרותיים. הספר תורגם לצרפתית בידיה האמונות של קלייר מארק, ילידת טוניס, שישבה בביתי שבוע ימים לליטוש התרגום. היא עשתה מלאכת מחשבת, שהוגדרה בידי מבקר צרפתי כ"תפירת יד", בניגוד לתרגומי הקונפקציה המקובלים. הספר הודפס בשמונת-

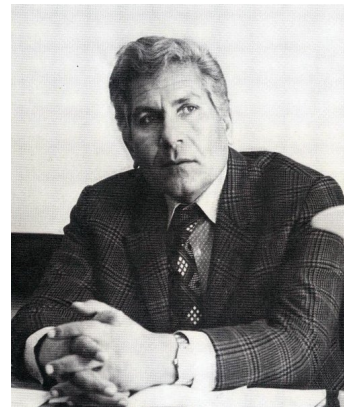
אלפים עותקים ע"י הוצאה צעירה, שהוציאה כמה עשרות ספרים ופשטה את הרגל. אלפים ספרים נמכרו. ששת-אלפים נגרסו לפי חוקי צרפת הנוקשים. זה כאב.

חייתי בפריס בשנים 1974-1975, כשליח התנועה הקיבוצית במערב אירופה. הגעתי אליה לפני כן ואחרי כן הרבה הרבה פעמים, כבירת התרבות שלי. עורך *מעדיב* נתן לי ייפוי כח לכתוב משם על כל אירועי התרבות, שעשויים לעניין ישראלים. בזכות אישורו קיבלתי כרטיס ממשרד התרבות הצרפתי שכותרתו "סופר של אמנויות". הכרטיס הזה פתח לפני את כל עושרה התרבותי של העיר התוססת. לא אפרט. אירוע אחד שריגש אותי מאוד היה הזמנה שקיבלתי, יחד עם א. ב. יהושע ועמוס קינן, בחסותו של השגריר עובדיה סופר - סימפוזיון באולם "רישלייה" של אוניברסיטת הסורבון בפריס. יש לי תמונות מרשימות מהאירוע. תמונות באלבום ותמונות בדימיון. לנאום ולנהל שיחות ספרותיות באולם "רישלייה" בסורבון היה פיצוי נדיב על חלום ילדות ונעורים שלא התגשם: ללמוד בסורבון ספרות ותרבות צרפתית. הקיבוץ אישר לי בקושי לימודים באוניברסיטה העברית, בשני שלבים אופייניים. בשנת 1947 נשלחתי ללמוד (במקביל לניהול קן התנועה בירושלים) וחצי שנה אחרי כן הוזעקתי בחזרה לגליל לרכוז את העבודה בדיר הצאן, צאן שנקנה בהזדמנות מכפר שיעי בדרום לבנון, מבלי לחשוב מי יטפל בו. בדיוק עשרים שנה עברו עד שיצאתי "להמשיך" את לימודי באוניברסיטה. וכל אותן השנים הסורבון אורבת לי בחלומותיי. לא במקרה אימצתי לי את המלון הנ"ל, ממש מול האוניברסיטה המהוללת, שעליה שמעתי עוד כתלמיד בתלמוד תורה בחלב. פיסגת התרבות וההשכלה.

שלחתי *למעדיב* ב"גלויות מפריס", שהתפרסמו במוסף הספרותי. הן מרוכזות בכרך החמישי של הכתבים שלי, שכותרתו *שידים וגלויות*. בתוך השירים יש מקום נרחב לעיר פריס. ראה "אשירה לפריס", "פריס 75", ו"פריס 78".

ג'. מ. קוטזי

יוסף אידריס

דאגתי במיוחד למצוא מתרגמים של ספריי לשפה הערבית. המול"ים הזהירו אותי שהמכירות לא יכסו אפילו את ההשקעה. הצלחתי להסביר להם שכוונתי אינה כלכלית כלל, ועיקרה תרבותי, חברתי ופוליטי. כמי שראה את עצמו תמיד בן בית בתרבות ובספרות הערבית, היה חשוב לי שיצירותיי יראו אור בערבית. הייתה בזה גם מחווה אישית לאחים

שלי, שהלכו לעולמם; שעולמם התרבותי היה ספרות ערבית וגישור יומיומי בין שתי השפות האחיות, בין שני העמים השכנים. אנחנו בחרנו בשכנות הזאת. ידענו מי שוכן במזרח התיכון. עם ספרי "מישל" המתורגם לערבית הגעתי למרכז האקדמי בקהיר ושווחחתי עליו עם קהל גדול של סטודנטים מצריים לומדי עברית. הם הזדהו עם הדמויות שברומן וטענו, להפתעתי, שהמפגש בין מזרח למערב קורה אצלם ומסקרן אותם לא פחות מאשר אצלנו.

פגישה מיוחדת בקהיר היתה לי עם הסופר הגדול יוסף אידריס. הוא היה ממתנגדי נירמול היחסים עם ישראל. מזכירתו הודיעה לי בטלפון שהוא אינו נפגש עם סופרים ישראלים. ביקשתי לומר לו משפט אחד אישית והיא נעתרה לי. אמרתי לו שאני מביא לו את תרגום ספרו "שייח' עלי מאיים" לעברית, תרגום שעשה אחי, טוביה שמוש, ונושא הקדשה לסופר. אידריס קיבל אותי בביתו בחום, ליטף את הספר העברי בידיים רוערות, אך הפציר בי לא לפרסם בעיתונות שהוא קיבל אותי בביתו.

תורגמו לערבית שני ספרים נוספים שלי: *הד האנוסים* ולקט של מבחר סיפורים קצרים שקראנו לו *גלגלי העולם*. שלושת הספרים יצאו בהוצאת אל-משרק של ד"ר מחמוד עבאסי בשפרעם. *גלגלי העולם* נועד ללוות את מחמוד ואותי במסע משותף לדמשק וחלב בפרוץ השלום, כשבכוונתנו להגיש אותו רשמית לספריות האוניברסיטאות ולספריות הציבוריות ולסופרים והעורכים שאיתם ניפגש, אינשאללה, יעני, בעזרת השם. שנינו אנשים אופטימיים ללא תקנה, השומרים את ערימות הספרים, בתקווה לממש את הכוונה שבגללה הודפסו.

שני ספרים שלי תורגמו לספרדית *אחותי כלה ומישל*. עם כל אחד משניהם נסעתי למקסיקו, שם נתקבלתי ע"י המשפחה הענפה, העדה החלפית המשגשגת, השגרירות ואגודת הסופרים. גם הסופרים המקסיקניים סיפרו בשיחות הדו-לשוניות, שהקונפליקטים בין שתי תרבויות ובין שני דורות ברומן *מישל*, הם אותם קונפליקטים המאפיינים את כתיבתם. השגרירות הישראלית ערכה ערב ספרותי, שאליו הוזמנו כל המי ומי בעולם התרבות והספרות בעיר. האירוע, בו נאמתי בעברית ודברתי תורגמו לספרדית, הונצח בתקליטור השמור עימי. זה היה ב-1984. פגישותיי שם עם תלמידי תיכון שומעי עברית, היו מרתקות.

לארצות-הברית הגעתי מספר פעמים כ"סקולר אין רזידנס" באוניברסיטאות ובקהילות היהודיות הסמוכות להן. כל נסיעה כזאת לוותה בפגישות אישיות וקבוצתיות עם סופרים ומרצים לספרות, תושבי המקום, ועם שליחים מישראל, שניצלו כל שעה אפשרית משעות היום והלילה, להוציא ממני הרצאות, בלי רחמים. הרציתי כשאנשי הסגל אכלו ארוחת צהרים, כשבבתי אבות יהודיים אכלו ארוחת בוקר, וכשמתרימים תוססים אירחו בארוחות ערב מאות זוגות מכופתרים. משפט אחד שאמר מנהיג קהילה, ד"ר למשפטים, שפתח את הערב, זכור לי. הוא אמר: "אמנון סיפר לי שהוא מפרסם בערך ספר בשנה. אני מוכרח להגיד לכם שאני קורא ספר בשנה. אני מקווה שלכם יש יותר זמן לספרות יפה".

אי-אפשר לסיים רשימה על מפגשיי עם סופרים, מבלי להזכיר שאת כל הסופרים הישראלים, יהודים וערבים, פגשתי אישית או קבוצתית בפסטיבלים, כנסים ועידות של אגודת הסופרים וכיוצ"ב. וזה לא המקום לפרט.